

УДК 658.386

Р. Л. Капченко, канд. екон. наук,
докторант кафедри економіки праці та менеджменту,
Кіровоградський НТУ

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ (XVII—XIX СТ.) НА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ ДЛЯ МАТЕРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ

На основі узагальнення й систематизації еволюції наукових поглядів виявлено історичні закономірності та чинники формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери. Здійснено теоретико-методологічне дослідження сутнісно-змістовної характеристики уявлення про роботу людини в суспільстві різних історико-економічних віків. Розкрито особливості використання робітничих кадрів у контексті об'єднання людьми своїх зусиль у трудовій діяльності. Визначено теоретико-методологічні засади соціально-економічної диференціації суспільства. Обґрунтовано необхідність глибоких і системних наукових досліджень щодо проблем формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери, впровадження одержаних результатів у теорію і практику сучасного державного управління;

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Еволюція наукових поглядів, проблеми формування робітничих кадрів, матеріально-виробнича сфера.

Практика розв'язує проблеми. Проблеми призводять до можливостей. Практика, впродовж багатьох років, розв'язує проблеми формування робітничих кадрів. Деякі вчені-економісти називають їх випробуваннями, але ми віддаємо перевагу називати їх проблемами, тому що у більшості випадків так воно і є. На нашу думку, слово «випробування» подобається людям більше, ніж «проблема», тому що вони вважають, що друге не так позитивно звучить, як перше. Отже, для нас слово «проблема» несе позитивне значення, тому що ми впевнені, всередині кожної проблеми полягає можливість, а можливості — це те, ким стають у результаті формування відповідні робітничі кадри і які, врешті-решт, суспільні функції вони виконують. І з кожною фінансовою, діловою чи то проблемою формування робітничих кадрів зіштовхується будь-яке суспільство, не залежно від того, розв'язуються вони чи ні, соціум дізнається щось нове для себе, пізнаються цікаві речі про фінанси, маркетинг, людей і закони.

Так, наприклад, серед робітничих кадрів ми часто зустрічаємо людей, котрі стають безцінними активами в інших проектах. У

свою чергу, при плануванні й організації роботи будь-який керівник визначає, що конкретно повинна виконувати організація, коли, як і хто, на його думку, має це робити. Отже, керівник має можливість координувати зусилля багатьох людей і разом реалізовувати потенційні можливості групи робітників. На жаль, керівники різних рівнів дуже часто помилково полагають, що якщо якась організаційна структура або якийсь-то вид діяльності прекрасно «працює» на папері, то вони також будуть добре «працювати» і в житті. Але це далеко не так.

Керівник, адміністрація або суспільство в цілому для досягнення визначеної мети будь-якої організаційної структури мають координувати роботу зацікавлених осіб. Таким чином, головна мета діяльності керівного складу полягає у формуванні відповідних кадрів для забезпечення виконання роботи будь-якої організаційної структури.

Змістовні теорії формування робітничих кадрів у першу чергу намагаються визначити потреби, що спонукають людей до діяльності, особливо при визначенні обсягів й змісту роботи.

Безперечно, що при закладенні теоретичних й методологічних основ формування робітничих кадрів найбільшого значення набули роботи таких учених, як Вебер М., Гоббс Т., Маркс К., Спенсер Г., Енгельс Ф. [2; 3; 7; 9] та інших класичних представників економічної думки.

Разом із тим, аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що проблемам формування робітничих кадрів присвячено чимало робіт таких авторів: І. О. Курило, В. І. Куценко, Л. М. Фільштейна [5; 6; 10].

Отже, величезної актуальності набуває дослідження саме еволюції наукових поглядів за визначений період, що зумовлює прикладну та наукову значущість обраної теми, адже дослідження проблем формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери, зокрема, є одним із тих фундаментальних наукових напрямів, через які здійснюється пізнання загальних закономірностей соціально-економічного розвитку, передбачення шляхів подальшого суспільно-економічного поступу.

Мета даної статті полягає у виявленні, на основі узагальнення й систематизації еволюції наукових поглядів, історичних закономірностей та чинників формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери.

Для досягнення зазначеної мети в роботі були поставлені та розв'язувалися такі основні задачі:

— здійснити теоретико-методологічне дослідження сутнісно-змістовної характеристики уявлення про роботу людини у суспільстві різних історико-економічних віків;

— розкрити особливості використання робітничих кадрів у контексті об'єднання людьми своїх зусиль у трудовій діяльності;

— визначити теоретико-методологічні засади соціально-економічної диференціації суспільства;

— обґрунтувати необхідність глибоких і системних наукових досліджень щодо проблем формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери, впровадження одержаних результатів у теорію і практику сучасного державного управління.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження й реалізації поставлених завдань у статті використано комплекс методів теоретичного дослідження та методів аналізу емпіричних даних. Із першої групи методів, зокрема, застосовано: історико-логічний — для встановлення закономірностей еволюції матеріально-виробничої сфери та чинників формування робітничих кадрів; синергетичний підхід і положення теорії соціальної самоорганізації — для аналізу проблем формування робітничих кадрів матеріально-виробничої сфери виходячи зі специфіки суспільств різного типу та механізмів становлення нових соціально-економічних структур.

У період полювання й збирання люди мешкали племенами, й робота кожної людини полягала в тому, щоб зробити особистий внесок до суцільної боротьби за виживання племені. Іншими словами, один за всіх й усі за одного. Потім настав аграрний вік — епоха королів та королев, царів та цариць. Робота людини в той час полягала в тому, щоб бути селянином-кріпаком, котрий платив чи то королеві, чи то цареві за те, що робив на його землі. Потім настав індустріальний вік, і кріпосне право й рабство були скасовані, а люди почали продавати свою працю на відкритому ринку. Більшість людей стали найманими або самостійними робітниками, котрі з усіх сил намагаються продати свою працю тому, хто запропонує більш високу ціну. Таких людей можна віднести до економічної категорії «робітничі кадри», котрі зосереджені в основному у матеріально-виробничій сфері економіки, виходячи із сучасного уявлення про слово «робота», яке було сформульовано ще в індустріальному віці. Незважаючи на те, що починаючи з 1989 року, з появою мережі Інтернет, ми живемо в інформаційному віці, сьогодні все ще є робітники аграрного віку, відомі як фермери та працівники сільського господарства. Досі є полювальники-збиральники, наприклад ті, хто займається риб-

ним промислом. У той же час, більшість людей мають мислення індустріального віку.

Оскільки первинним і найочевиднішим є об'єднання людьми своїх зусиль, входження їх у різноманітні взаємозв'язки (з іншими особами, групами індивідів) у трудовій діяльності, а найважливішою її формою здавна була економічна, використання самого терміну «соціальний» певний час передбачало, що йдеться про спілку людей, об'єднаних між собою спільними інтересами щодо добування засобів існування і виробництва. Адже «...не потребує особливих доведень той факт, що господарська праця ніколи не буває обособленою й індивідуальною. Тому економічна необхідність завжди є більшою чи меншою мірою соціально-економічної необхідності, людина стоїть перед обличчям природи, як член людського суспільства» [1, с. 214].

Разом з тим не випадковою, на наш погляд, є та обставина, що історично найбільш ранні уявлення про природу соціальної взаємодії та детермінанти соціальних змін апелювали не до елементів економічного порядку, а скоріше до політичної влади, державної ієрархії. Так, наприклад, Т. Гоббс (1588—1679) вважав ознакою соціального порядку наявність централізованої державної ієрархії [3, с. 132—134].

Вперше дослідники стали акцентувати увагу не стільки на питаннях політичного устрою та організації духовної сфери соціального життя, скільки на його економічних аспектах в епоху Просвітництва. Так, Ж.-А. де Кондорсе (1743—1794) вперше здійснив спробу узагальнити етапи господарського прогресу сучасної йому цивілізації. Приблизно до цього ж періоду відноситься й розробка економічних ідей А. Сміта та А.-Р.Ж. Тюрго.

А. Сміт (1723—1790) розробив важливі категорії трудової теорії вартості і зробив припущення, що вартість товару складається з доходів, які приносять капітал, земля і праця. У відповідності з цією класичною тріадою він згодом уперше провів розподіл буржуазного суспільства на класи капіталістів, земельних власників і найманих працівників. У аналізі причин зростання економічної продуктивності та пов'язаного з ним багатства народів основну увагу Сміт приділив розподілу праці, який він вважав основним фактором соціально-економічної диференціації й суспільного прогресу у цілому.

Кардинальні соціально-політичні та економічні зміни, пов'язані з промисловою революцією XVIII—XIX ст., стимулювали інтерес до техніко-економічних аспектів суспільного життя та актуалізували пошук закономірностей і чинників формування ро-

бітничих кадрів, породивши могутній імпульс до вивчення соціально-економічних структур населення. Дослідження соціальних структур у межах започаткованої у цей період економічної традиції можна пов'язати з іменами Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, К. Маркса та М. Вебера.

Суспільний розвиток у рамках даної традиції почав розглядатися як наслідок поетапної соціально-економічної диференціації — насамперед, у площині розподілу праці. Г. Спенсер (1820—1903) надавав особливого значення масі використовуваної праці, вважаючи достатньо велику її кількість необхідною передумовою розподілу праці. На думку Спенсера, «...маса праці є водночас і умова, і результат того, що твориться у суспільній організації» і «...тільки множинність одиниць робить можливим різноманітність будування» [9, с. 6]. Такі уявлення у цілому відповідали специфіці сучасної йому стадії демоекономічного розвитку, у рамках якої зберігалась вагома роль екстенсивних факторів, а праця і робоча сила ще переважно розглядалися як поняття, що позначають фізичні зусилля, спрямовані на задоволення матеріальних потреб індивідів.

Е. Дюркгейм (1858—1917) — головним при формуванні робітничих кадрів вважав економічний чинник — розподіл праці. У своєму науковому дебюті — книзі «Про розподіл суспільної праці» [4], Дюркгейм розглядає розподіл праці як той механізм, який у сучасному суспільстві, котре позбавлено цементуючої сили колективної свідомості минулих епох, створює бажаний суспільний зв'язок.

У XIX ст. представники позитивізму (О. Конт (1798—1857), Дж. Ст. Міль (1806—1873) та ін.) вважають тип соціально-економічного устрою позбавленим різких соціальних протиріч через відсутність «бездіяльного класу», що присвоював продукт чужої праці позаекономічними методами. Існуючі конфлікти між робітниками й буржуазією вони розглядають як «похибки» капіталістичного ладу, усунення яких вбачається на шляху домінування класу промисловців над усіма «непромисловими елементами» [8, с. 225]. З позицій еволюційних теорій із проблем формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери XIX ст. здійснюються і спроби конструювання ідеального стану суспільства. Реальну ж систему значно більш радикальних, ніж обґрунтованих щодо своєї необхідності дій по формуванню робітничих кадрів у масштабах перетворення суспільства висунув К. Маркс.

Слід визнати, що у вченні К. Маркса (1818—1883) представлена найбільш розвинута методологія формування робітничих кадрів у межах структурування суспільства цього історичного періоду. Маркс визнавав, що зростаючий розподіл праці є головною силою конкурентного капіталізму. Але при цьому провідну роль у визначенні історичної долі робітничих кадрів матеріально-виробничої сфери капіталістичного суспільства він відводив соціально-економічній формі організації трудової діяльності, наслідкам феномену відчуження, породженого приватною власністю на засоби виробництва [7].

Часто вважається, що «головна думка економічного матеріалізму полягає в тому, що господарству належить визначальна роль в історії і в житті, або що вся культура має господарську природу, несе на собі її відбиток» та що Маркс «... розуміє світ як господарство» [1, с. 239]. Ми ж радше погоджуємось з думкою Й. Шумпетера (1883—1950), згідно з якою «економічна інтерпретація історії не означає, що люди, свідомо чи підсвідомо, цілком чи здебільшого, керуються у своїй діяльності економічними мотивами. ...Маркс не вважав, що релігія, метафізика, мистецькі школи, етичні ідеї та політична воля зводяться до економічних мотивів чи взагалі не мають значення. Він лише намагався розкрити економічні умови, які формують їх та спричиняють їхній зліт чи падіння» [11, с. 25]. Висновком з Марксових теоретичних побудов насправді було те, що форми чи умови виробництва є визначальними чинниками формування робітничих кадрів.

На наш погляд, Маркс, пов'язавши встановлення ідеального стану суспільства (комунізму) зі знищенням приватного контролю над засобами виробництва, з одного боку, переоцінив роль цього економічного чинника щодо визначення становища робітничих кадрів матеріально-виробничої сфери, а, з іншого — недооцінив можливості трансформації капіталізму у рамках тих форм економічних відносин, які не суперечать інституту приватної власності.

М. Вебер (1864—1920) стверджував, що в суспільстві індивіди рухаються у «соціальних порядках» — структурованому просторі розподілу багатства, влади та почестей, і на чолі свого аналізу поставив владу. Визнаючи значущість «економічно обумовленої» влади, він однак зазначав, що вияв економічної влади може бути й лише наслідком влади, що виникла з інших джерел, і особливо наголошував на ролі «соціальних почестей» або престижу, які можуть слугувати базисом політичної й економічної влади [2, с. 147].

Вебер визнавав робітничі кадри елементами економічної структури, позначаючи терміном «робітничий клас» сукупність індивідів, які перебувають у подібній «класовій ситуації». Останню він визначав за наявністю трьох основних умов-ознак: спільності життєвих шансів (маючи на увазі однакову можливість задоволення певний обсяг життєвих потреб); забезпеченості цієї можливості певним рівнем доходу та інтересами щодо його підтримання чи підвищення; обумовленості даної можливості ситуацією, що складається на ринку товарів і ринку праці. Таким чином, формулюючи «робітничий клас» чинником Вебер вважає економічний інтерес і пов'язує поняття класу тільки з капіталістичним суспільством, у якому регулятором відносин виступає ринок. Акцент на ринкових позиціях при визначенні проблем формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери являє собою характерну рису веберівської інтерпретації економічного класу робітників.

Робітників, на внутрішньокласовій схожості яких Маркс наголошував попри якісні відмінності всередині цього класу, Вебер поділяє на кваліфікованих, напівкваліфікованих та некваліфікованих.

Вважаємо, що внесок Вебера у розвиток досліджень проблем формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери репрезентує і введення ним, поряд з суто економічними, також і статусних факторів. В основу визначення соціального статусу Вебер поклав такі критерії, як спосіб життя, освіта (формальна кваліфікація), а також престиж походження, що включає тип заняття, чи професії. М. Вебер же увів у широкий обіг поняття «середні» класи, описуючи цим терміном осіб, які володіють власністю або є конкурентоздатними на ринку праці завдяки відповідній підготовці.

Дослідженням встановлено:

1. Еволюція поглядів на проблеми формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери відповідає напряму самого цивілізаційного розвитку, що базуються на домінуючій ролі біодемографічних ознак індивідів, юридично закріпленої нерівності прав, походження й кровної спорідненості, у ході історичного розвитку поступаються місцем моделям нерівності економічної, чинники якої локалізуються в економічній сфері і втілюються у власності на засоби виробництва, позиції у сфері зайнятості, відмінностях у доходах.

2. Історична еволюція поглядів на проблеми формування робітничих кадрів відбиває процеси прискорення соціально-еконо-

мічних змін, перехід від суспільств, що еволюціонували повільно до суспільств з більш швидким розвитком технологій у матеріально-виробничій сфері.

3. Зростання ролі інтелектуальних ресурсів, знань та творчих можливостей індивідів в економічному розвитку створює об'єктивні передумови для виходу на перший план чинників формування робітничих кадрів, втілених в освіченості, професіоналізмі, культурному рівні індивідів.

4. Емпіричні підходи до розв'язання проблеми формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери базуються, безумовно, на корисних, перевірених на практиці методах економіки праці, які достатньо розроблені на науковому і методичному рівнях. Натомість, вони можуть виступати тільки передумовою розв'язання даної проблеми. В умовах сьогодення, з боку соціальної економіки і політики, враховуючи демографічне становище в Україні, на нашу думку, не приділяється належної уваги вивченню історичного досвіду, що дає можливість зробити висновок про відсутність системного підходу. Така увага з боку державних представницьких органів влади до проблем формування робітничих кадрів матеріально-виробничої сфери в Україні, зумовлює потребу глибоких і системних досліджень еволюції наукових поглядів та впровадження відповідних результатів у теорію і практику державного управління.

Вважаємо, що дослідження еволюції наукових поглядів повинно бути складовою методики визначення проблем формування робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери.

Література

1. *Булгаков С. Н.* Философия хозяйства. — М.: Наука, 1990. — 412 с.
2. *Вебер М.* Основные понятия стратификации // Социологические исследования. — 1994. — № 5. — С. 147—156.
3. *Гоббс Т.* Сочинения в двух томах. — М.: Мысль, 1991. — Т. 2. — 735 с.
4. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда / Пер. с франц. А. Б. Гофман. — М.: Канон, 1996. — 432 с.
5. *Курило І. О.* Трансформація соціально-економічної структури населення та її демографічні наслідки: Дис...докт. екон. наук: 08.09.01. — К., 2006. — 449 с.

6. Куценко В., Трілленберг Г. Соціальна сфера: місце і роль у економічному зростанні та подоланні кризових явищ // Вісник ТНЕУ. — № 5. — 2007. — С. 223—228.

7. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии. Принципы коммунизма. — М.: Прогресс, 1979. — 96 с.

8. Сен-Симон А., де. Катехизис промышленников // Избранные сочинения. — М.-Л.: Академия наук СССР, 1948. — Т. 2. — С. 121—272.

9. Спенсер Г. Основания социологии / Пер с англ. — СПб.: Изд. И. Билибина, 1877. — 897 с.

10. Фільштейн Л. М. Економічне обґрунтування позиції професійних спілок за нинішньої соціально-економічної ситуації // Вісник АПСВ. — № 3. — 2000. — С. 167—172.

11. Шумпетер, Йозеф А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Пер. з англ. В. Ружицького та П. Тарашука. — К.: Основи, 1995. — 528 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2008

УДК 658

В. П. Кукоба, канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри економіки підприємств,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИЧНА ОСНОВА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Розглянуто сукупність оціночних показників для визначення рівня організації управління на промисловому підприємстві. Встановлено місце цих показників у загальній масі оціночних параметрів суб'єкта господарювання. Наведено формули і методи розрахунку інтегрального показника організаційного рівня управління підприємства та його підрозділів. Визначено підходи до виконання емпіричних розрахунків оціночних показників рівня організації управління на підприємстві.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: рівень організації управління, організаційна структура управління, діапазон контролю, глибина спеціалізації, габарити структури.

Сучасний стан національної економіки характеризуються високим ступенем нестабільності та невизначеності процесів у зовнішньому середовищі господарювання, збільшенням впливу його чинників на бізнес-процеси й систему управління промисловим